

УДК 94(477)“1648|179”:001.814:[001.4]-057

Ю. С. Безсмертна

“СЛУЖИТЕЛІ” Й “РАБОТНИКИ” В ОБЛІКОВИХ ДЖЕРЕЛАХ ГЕТЬМАНЩИНИ XVIII ст.: ПРОБЛЕМА ТЕРМІНОЛОГІЇ

Стаття покликана показати співзвучання у контексті історичних досліджень різних визначень терміну “слуга” прийнятих в Україні і за кордоном. У джерелах Гетьманщини XVIII століття ця міжстанова мікрогрупа позиціонувалася як “служителі” і “работники”. Невирішеним залишається питання: чи ці терміни можна вважати синонімами, які перебували у вжитку одночасно, чи все ж вони мали різне значення? Щоб відповісти на це питання у статті аналізуються відомі тлумачні словники та праці вітчизняних та закордонних дослідників.

Ключові слова: *служитель, работник, наймит, Румянцевський опис, сповідний розпис, тлумачний словник.*

Вивчення соціуму Гетьманщини не буде повним, якщо залишити поза увагою досить чисельну міжстанову професійну групу, яку узагальнено називають “слугами”, а в облікових джерелах Гетьманщини другої половини XVIII століття вони фігурують як “служителі” й “работники”.

Зосередження уваги на цій проблемі важливо не лише тому, що пояснення терміну – це необхідний методологічний крок у дослідженні теми, але й через те, що поняття “слуга”, що використовувалося в минулому, не завжди корелюється з сучасними уявленнями [1, с. 2].

Дана робота має на меті дослідити різні тлумачення поняття “слуга” та особливості позначення ним окремої міжстанової професійної групи.

Головним завданням дослідження є вивчення ситуації з погляду історичної ретроспективи та філологічної традиції, і визначення того, яке значення вітчизняні та закордонні вчені вкладають у це поняття.

Аналіз історичної літератури засвідчує, що під загальне означення “слуга” потрапляли особи з різним набором функцій: наймити та управителі, покоївки, фрейліни, кучери, кухарі тощо. Вони також різнилися й за своїм легальним статусом: дехто був вільним, інші – залежними, а деякі користувалися обмеженою свободою. Більше того, слуги не завжди походили з нижчих верств населення: дехто з них належав до середніх, а інколи й до вищих прошарків суспільства.

Сучасний український дослідник Юрій Волошин, аналізуючи дані Румянцевського опису виділяє відносно заможну сім'ю посполитого Юхима Жорняка, обидва сини якого “замість того, щоб працювати у власному господарстві, опановували шевське ремесло” [2, с. 396]. Безумовно, що на основі одного прикладу не можна робити жодних узагальнень, однак, на мою думку, він є свідченням того, що традиційне уявлення про слуг, як про вихідців з бідних селян, які були позбавлені засобів до існування й через це йшли до міста на заробітки, є досить умовним і застарілим.

До того ж існувала значна кількість людей, яких уважали слугами “через їх підлегле становище в нерівних відносинах” [3, с. 2-3]. Наприклад, учні, яких теж часто відносили до слуг, адже вони крім навчання, ще й виконували різноманітну домашню роботу в домогосподарстві господаря та проживали з ним в одному домі [4, с. 2-3]. Згідно з Румянцевським описом Полтави, вони становили доволі суттєву частку – 22,5 % із числа слуг (122 особи) [5, с. 400]. У джерелі їх так само називали “работниками”, і лише вказівка на спосіб оплати: “взят на изучение портному майстерству без заплаты” виказувала їхній учнівський статус [6, с. 400]. Таке учнівство можна вважати не тільки засобом передачі ремесла та однією з форм залучення робочої сили, але й однією з форм наймання, оскільки виконуючи всі доручення й роботи, які давав майстер-ремісник, учень натомість отримував професію [7, с. 35].

Імовірно, що різні підходи до тлумачення цього терміну в історіографії пов'язані й з різною філологічною традицією, прийнятою в тій чи іншій країні. Найкраще це простежується під час аналізу тлумачних словників.

Наприклад, словник української мови за редакцією Бориса Грінченка, який є одним із перших тлумачних словників України, ототожнює терміни “слуга”, “слугиня”, “служанець”, “служанка”, “службека”, “службебниця”, “службебочка”, “служениця”, “служенька”, “служечка”, “служитель”, “служителька”, “служка”, “служниця”. Усі ці слова похідні від слова “служба”, тобто “служення по найму” [8] за Грінченком.

Одинадцятитомний “Словник української мови”, що його було видано в 1970 – 1980 роках академією наук УРСР, пояснює цей термін дещо по іншому: “У поміщицькому та буржуазному побуті – людина для особистих послуг у домі; людина, яка служить кому-, чому-небудь, захищає чийсь інтереси” [9]. Майже в незмінному радянському вигляді ця дефініція перекочувала і в українську філологію. Наприклад, “Великий тлумачний словник сучасної української мови” виданий і перевиданий у 2001-2009 роках, дублює попереднє пояснення, однак розширює значення. “Слуга – (людина для особистих послуг), лакей, камердинер, прислужник, служка, служник, служитель, попихач, послугач” [10].

Вітчизняна ж історіографія для позначення цієї категорії населення здебільшого застосовує термін “наймити”. Згідно з визначенням Бориса Грінченка, наймит – це найнятий робітник [11, с. 491], а український дослідник радянської доби – Арнольд Перковський називав їх “бездомними людьми” [12, с. 17]. Словник української мови пояснює, що “наймит – це робітник, що працює по найму у приватного власника, підприємця; батрак” [13].

У джерелах Гетьманщини XVIII ст. термін, яким позначали слуг, – це “служитель” або “работник”. Так, наприклад, Румянцевський опис Малоросії (1765-1769 pp.) називає їх “служанки”, “служительниці”,

“служителі”, “работниці”, “работники” [14, с. 47-50]. Коли ж говорити про сповідні розписи – там вживається лише термін “служитель”. Важко пояснити, чому для означення людей, які займалися однаковою роботою, застосовувалися різні терміни. Можна припустити, що всі вони перебували у вжитку одночасно та означали одне й теж. Якщо ж й існували якісь відтінки у значенні цих слів, достовірних відомостей про це не збереглося, що дає підставу науковцям висловлювати різноманітні припущення. В одній із праць зустрічаємо тезу про те, що “поступово серед наймитів склався окремий прошарок – так звані “служителі”, які взагалі не мали ніякого власного господарства, а оселялися на постійне проживання в помешканні державця” [15, с. 16].

Однак не можна стверджувати, що служба у всіх випадках була позитивною. Існувала значна частина молодих людей, які “працювали в якості слуг і наймитів, набуваючи в такий спосіб життєвого досвіду поза межами власного дому” [16, с. 396]. За підрахунками Юрія Волошина особи у віці від 10 до 30 років у 1765 р. становили 77,5% (939 осіб), а в 1775 р. – 80% (735 осіб) населення міста Полтави [17, с. 395]. У західній історіографії ця домінуюча серед служителів вікова група отримала назву life-cycle servants. Цим терміном позначають осіб, які виконували роботу за наймом у той період свого життя, коли вони вже залишили батьківське господарство, але ще не створили власного [18, с. 248]. Молода людина на порозі шлюбу також могла відправлятися в найми, щоб, заробивши гроші, отримати певну економічну самостійність від батьків, зіграти гарне весілля й розпочати ведення свого окремого господарства [19, с. 372-373].

У “Словнику української мови” “служитель” позиціонується як застаріле, “те саме, що слуга” [20]. Термін “работник” у ньому не зустрічається. Натомість, є “робітник”, що означає людину, яка “створює матеріальні цінності, працюючи на промислового підприємстві; у капіталістичному суспільстві – представник експлуатованого класу, позбавлений засобів виробництва; пролетарій” [21]. Цікаво, що одним із тлумачень терміну “робітник” є таке “той, хто найнявся до кого-небудь працювати на нього; наймит” [22]. Тобто терміни “робітник” і “наймит” ототожнюються, однак у сучасній історіографії все частіше проводиться розмежування цих значень.

Візьмемо для порівняння один із найбільших російських тлумачних словників радянських часів “Большой толковый словарь современного русского языка” під редакцією Дмитра Ушакова. У ньому фігурують терміни і “служитель”, і “работник”. Так “служитель” – це “работник, слуга (устаревшее)”, а “работник” – “тот, кто работает, трудится; то же, что рабочий (устаревшее)” [23].

У радянських та деяких пострадянських історичних працях наймитування пояснювалося розвитком капіталістичних відносин, а наймані робітники сприймалися як протопролетаріат, експлуатований буржуазією, а саме поміщиками й заможним селянством [24, с. 34]. При цьому основним джерелом наймитів, які відправлялися на заробітки, уважалися сотні тисяч збіднілих селян та будь-які прояви вільнонайманої праці намагалися приписати розвитку пролетаріату. Викривлення картини цього явища в радянській науковій літературі пов'язано з тим, що в центр дослідження потрапила передусім “експлуатація наймитів” (капіталістична, кріпосницька), їх “тяжке життя”, а порівняно менше уваги приділялося питанням щодо ролі наймитування в житті громади, значення цього явища в процесі соціалізації особистості. Тоді як поняття наймит у традиційній народній культурі є визначенням насамперед у морально-ціннісному аспекті й у способі життя такої людини [25, с. 38]. У певному сенсі, домашня служба характеризувала суспільство, у якому сім'я відігравала дуже важливу політичну, соціальну й економічну роль [26, с. 2].

Українські історики у своїх працях, присвячених соціально-економічним проблемам, опосередковано торкалися цього питання, згадуючи про існування слуг, але в загальному контексті не виокремлюючи їх в окрему соціально-професійну групу. Щодо вузькоспеціалізованих розвідок, присвячених особливостям цієї частини соціуму, то на українському матеріалі комплексні дослідження не проводилися. Поодинокі спроби аналізу стосуються обмеженого кола питань. Так, наприклад, соціолог Тимофій Брік, досліджуючи доходи й професійну нерівність у домодерній Полтаві серед козаків, селян і незаміжних дівчат [27], пояснив залежність рівня їхніх доходів від соціального походження та наявності в них практичного досвіду.

Ще одна стаття, що розкриває аналізовану тему, належить перу вищезгаданого Юрія Волошина та присвячена “служителям” і “работникам” у домогосподарствах мешканців міста Полтави другої половини XVIII ст. Автор доволі ретельно аналізує мікрогрупу слуг на основі документів фіскального й церковного обліку населення. Він доходить аргументованого висновку, що “частка слуг у місті коливалася в межах 17-20%, від загального числа полтавців” [28, с. 391].

Можна припустити, що проблема слабого висвітлення даної теми в українській історіографії пояснюється зосередженістю сучасної історичної науки на інших проблемах, а вивчення соціальної й демографічної історії все ще залишається на маргінесі зацікавлень дослідників. Однак уведення в науковий обіг облікових джерел фіскального та церковного походження, матеріалів судових установ Гетьманщини, а також поширення в сучасній українській історіографії нових методологічних підходів, які дозволяють по іншому поставити питання раніше відомим джерелам, дають нові можливості для досліджень даної проблеми.

Натомість у західній історіографії кількість досліджень, що описують “можливо, найбільш важливу частину активного населення” [29, с. 1], доволі значна. Обсяги зібраних матеріалів, потреба систематизації та розширення сфери досліджень надихнули наукову спільноту ініціювати у 2004 році “Проект Слуга” (“Servant Project”), який об'єднав вчених з Європи, Північної Америки та Азії. Учасники проекту зауважували, що не можна більше задовольнятися існуючими підходами до вивчення соціально-економічного розвитку Європи, які, зазвичай, ігнорують слуг, котрі становили 10-20 % працюючого населення [30, с. 2].

Численні дискусії щодо питання, “Хто ж такі слуги?”, відбувалися в більшості на європейських теренах. Частина вчених уважала такими осіб, які жили в одному домі з господарем, частина не брала до уваги

сільських робітників, тощо. "Різні історичні цілі виправдовують таке розмаїття визначень", - вважає італійська дослідниця повсякдення Рафаелла Сарті (Raffaella Sarti) [31, с. 1].

Англомовні автори, говорячи про слуг, застосовують термін "servant" або "domestic service" [32, с. 1]. Щоб зрозуміти, що мається на увазі під цими термінами, звернемося до одного з найвідоміших академічних словників англійської мови видавничого дому "Oxford University Press", а саме – Оксфордського словника англійської мови (англ. Oxford English Dictionary). Серед пояснень терміну "servant" важливими для дослідження є такі: "Особа обох статей, яка знаходиться на службі в господаря або господині; той, хто зобов'язаний працювати на користь хазяїна, і виконувати його (чи її) команди"; "Особистий чи домашній служитель; той, у чий обов'язки входить чекати на свого господаря або господиню, або ж виконувати певну роботу в його або її сім'ї (домогосподарстві)" [33].

Цікаво, що цей термін застосовувався також для означення рабів у північноамериканських колоніях в XVII-XVIII ст., а потім у США, тобто слуга, зазвичай, прирівнювався до раба. Ним же в деяких англомовних працях помилково називають кріпаків у Російській імперії, не роблячи відмінностей між ними й вільнонайманими слугами.

Також існує невелика відмінність, щодо застосування терміну "domestic servant" (прислуга, хатня робітниця). У тому ж словнику знаходимо, що це "особа, якій платять за допомогу з прибиранням та іншою чорною роботою в будинку" [34].

Підсумовуючи, можемо визначити, що servant (слуга) – це загальний термін, яким називають усіх слуг загалом. Усі інші, більш вузькі, указують на конкретні функціональні обов'язки. Наприклад, lackey (лакей) – спеціальний слуга в лівері чи чоловік-слуга, або butler (дворецький) – головний слуга в будинку [35].

Однак італійська дослідниця Рафаелла Сарті зазначає, що в доіндустріальній Європі насправді домашня служба не була конкретною роботою, а скоріше типом відносин, які могли б існувати між людьми різного соціального класу, географічного походження, навчання, доходу, статі, віку, сімейного та правового статусу. Слугою вважалася особа, тому що він (або вона) мав господаря, а не тому, що він (чи вона) здійснює конкретне завдання [36, с. 1].

Розмаїття поглядів призвело до співіснування в контексті історичних досліджень різних визначень поняття служби: ті історики, які були зацікавлені у вивченні певних аспектів цього поняття, використовували відмінні визначення терміну "слуга" з більшою або меншою обізнаністю про те, у якому сенсі чоловіки й жінки в ранньомодерний час їх використовували.

Перша спроба систематизації визначень, що використовувались істориками, була зроблена Ренатом Дюрром (Renate Dürr) (1995). Він виокремив три основних підходи: одна частина вчених позначає терміном "слуга" людей, що належать до нижчих соціальних класів (Unterschicht) через свою бідність і сільське походження багатьох з них; друга частина дослідників аналізує їх відповідно до вікових груп, адже значна їх кількість була молодими людьми у віці від 15 до 29 років та які залишали службу після вступу в шлюб (life-cycle servants); третя група науковців вважає, що слуги – це нижчий клас у домашній спільноті (unterster Stand der häuslichen Gesellschaft) [37, с. 2].

Гостру полеміку серед учених викликає також питання: кого саме варто вважати слугами? Наприклад, Анжеліна Арру (Angiolina Arru) (1990), Рольф Енгельсін (Rolf Engelsing) і Марзіо Барбарлі (Marzio Barbagli) дискутували з приводу того, чи варто включати учнів (apprentices) у склад домашніх слуг, чи це помилка, яка призведе до перебільшення кількості чоловіків на службі Пітер Ласлетт (Peter Laslett) і Джон Хайнал (John Hajnal) включають у категорію "слуги" велику кількість людей, об'єднаних фактом проживання в будинку свого господаря (фермерів, учнів та наймитів, і т.д.). Це однаковою мірою доречно, як і виключення учнів і фермерів зі своїх досліджень та включення до них слуг, які не живуть з господарем [38, с. 2].

Отже, необхідно бути обізнаним про відмінності у визначеннях, однак не менш важливо усвідомлювати різницю між поняттями, що використовуються істориками й тими, що вживалися для позначення слуг у минулому. Проблема співвідношення категорій, що використовуються сьогодні й тих, якими послуговувалися в минулі століття, надзвичайно актуальна. Безсумнівно, це пов'язано значною мірою з тим, що джерел, які дозволили б нам відповісти на ці питання, не так уже й багато.

Нарешті необхідно чітко усвідомлювати юридичні особливості статусу слуг, коли мова йде про ті області, де на початку Нового часу продовжували існувати істотні правові обмеження особистої свободи, як у випадку з російськими кріпаками [39, с. 2].

Примітно, що більшість опублікованих в останні роки робіт, присвячених слугам, характеризуються акцентом на аспекті порівняльного дослідження й хорошим знанням літератури, створеної в інших країнах. Використовуючи напрацювання західних учених, усе більший інтерес до проблеми поширюється серед науковців країн Східної Європи. Безперечним лідером тут є Польща, де за останні десятиліття було проведено низку спеціалізованих досліджень.

Говорячи про останні досягнення в цій галузі, варто згадати ґрунтовну працю Радослава Поняты (Radosław Ponią) "Służba domowa w miastach na ziemiach polskich od połowy XVIII do końca XIX wieku" [40] про становище міських слуг на польських землях у відповідний період.

Можна припустити, що найбільш близькими за соціально-економічними характеристиками та спільним правовим полем до українських реалій можна вважати польських домашніх слуг (służba domowa). Великий тлумачий словник В. Дорошевського дає наступне визначення терміну "służący" (слуга): "той, хто займається чиймсь домом, господарством і отримує за це заробітну плату" [41]. На мою думку, це пояснення є найбільш вдалим, адже відображає основні характеристики, за наявності яких особу можна вважати слугою. Тобто поняття стосується не лише домашньої роботи, а загалом усього домогосподарства (яке могло бути досить значним), і головне, за службу особа отримує заробітну плату, про що не згадувалося в

жодному із вище названих визначень, крім “domestic service”, однак воно стосується лише допомоги по дому.

Отже, порівняння різних підходів, прийнятих за кордоном і в Україні, покликані показати співіснування в контексті історичних досліджень різних визначень поняття “слуги”. Вітчизняна історіографія для позначення цієї категорії населення здебільшого застосовує термін “наймит”, у джерелах XVIII ст. їх називають “служитель” або “работник”, хоча “служитель” вживається набагато частіше. Зважаючи на значну ідеологізацію, яка продовжує існувати у деякій літературі та відсутність комплексних досліджень із теми вважаю доцільним при подальшому дослідженні застосовувати таке визначення: “Служитель – це особа обох статей, яка знаходиться на службі та займається чимсь домом, господарством і отримує за це заробітну плату”

Іще однією проблемою залишається включення до категорії слуг осіб різного походження, соціального статусу та сімейного стану. Ускладнює розуміння й надзвичайно строкатий склад цієї групи, адже до неї можна включити: домашню прислугу, учнів і підмайстрів ремісників, найманих робітників, тощо. Залишається також безліч питань щодо самоназв, які використовувалися слугами в минулому та яке значення у них укладали та самоідентифікації в ієрархії домашньої праці, адже особливості світосприйняття ранньомодерного соціуму можуть наштовхнути дослідників на неправильне розуміння тогочасної дійсності. Тому надзвичайно складним, на мою думку, є визначення особливостей, що ідентифікують українських слуг, адже цей соціальний статус людини неабияк змінював її становище в традиційному українському суспільстві та впливав на її майбутнє.

Джерела та література

1. Raffaella Sarti. Who are servants? Defining domestic service in Western Europe (16th – 21st centuries) in Suzy Pasleau and Isabelle Schopp (eds), with Raffaella Sarti, Proceedings of the Servant Project, 5 vols., vol. 2, Liège, Éditions de l'Université de Liège, 2005 (but 2006), pp. 3-59.
2. Волошин Ю. “Служители” і “работники” в домогосподарствах мешканців міста Полтави другої половини XVIII ст. // Patrimonium. Студії з ранньомодерної історії Центрально-Східної Європи XVI-XVIII ст. Київ - Краків: LAURUS - Historia Iagiellonica 2015. – С.391-402.
3. Raffaella Sarti. Who are servants? Defining domestic service in Western Europe (16th – 21st centuries) in Suzy Pasleau and Isabelle Schopp (eds), with Raffaella Sarti, Proceedings of the Servant Project, 5 vols., vol. 2, Liège, Éditions de l'Université de Liège, 2005 (but 2006), pp. 3-59.
4. Raffaella Sarti. Who are servants? Defining domestic service in Western Europe (16th – 21st centuries) in Suzy Pasleau and Isabelle Schopp (eds), with Raffaella Sarti, Proceedings of the Servant Project, 5 vols., vol. 2, Liège, Éditions de l'Université de Liège, 2005 (but 2006), pp. 3-59.
5. Волошин Ю. “Служители” і “работники” в домогосподарствах мешканців міста Полтави другої половини XVIII ст. // Patrimonium. Студії з ранньомодерної історії Центрально-Східної Європи XVI-XVIII ст. Київ - Краків: LAURUS - Historia Iagiellonica 2015. – С.391-402.
6. Волошин Ю. “Служители” і “работники” в домогосподарствах мешканців міста Полтави другої половини XVIII ст. // Patrimonium. Студії з ранньомодерної історії Центрально-Східної Європи XVI-XVIII ст. Київ - Краків: LAURUS - Historia Iagiellonica 2015. – С.391-402.
7. Маліков В. Наймитовання як явище соціально-економічного життя й духовної культури українців другої половини XIX – початку XX століть // Вісник НТУ “ХПІ”. – 2014 р. – № 37(1080). – с. 34-43.
8. Словарь украинского языка. У 4-х т. [Електронний ресурс] / Упоряд. Б. Грінченко. – Т.ІІ – Репринт. Вид. – К.: “Лексикон”, 1996. – 573 с. – Режим доступу на 19. 07.15: <http://hrinchenko.com/>
9. Словник української мови у 11 томах [Електронний ресурс]. – Київ: Наукова думка, 1980. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/>
10. Великий тлумачний словник сучасної української мови [Електронний ресурс] / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2009. – 1736 с.: іл. – Режим доступу: <http://www.lingvo.ua/uk>
11. Словарь украинского языка. У 4-х т. [Електронний ресурс] / Упоряд. Б. Грінченко. – Т.ІІ – Репринт. Вид. – К.: “Лексикон”, 1996. – 573 с. – Режим доступу на 19. 07.15: <http://hrinchenko.com/>
12. Перковський А. Л. Народонаселення України в XVIII ст. : Дис. кандидата іст. наук ... / Арнольд Леонідович Перковський; Інститут історії АН УРСР. – К., 1968. – 244 арк. – Бібліогр.: с. 232–241
13. Словник української мови у 11 томах [Електронний ресурс]. – Київ: Наукова думка, 1980. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/>
14. Місто Полтава в Румянцевському описі Малоросії 1765-1769 рр. – К.: Наш час, 2012. – 576 с.
15. Путро А.И. Левобережная Украина в составе Российского государства во второй половине XVIII века: Некоторые вопросы социально-экономического и общественно-политического развития. – К., 1988.
16. Волошин Ю. “Служители” і “работники” в домогосподарствах мешканців міста Полтави другої половини XVIII ст. // Patrimonium. Студії з ранньомодерної історії Центрально-Східної Європи XVI-XVIII ст. Київ - Краків: LAURUS - Historia Iagiellonica 2015. – С.391-402.
17. Волошин Ю. “Служители” і “работники” в домогосподарствах мешканців міста Полтави другої половини XVIII ст. // Patrimonium. Студії з ранньомодерної історії Центрально-Східної Європи XVI-XVIII ст. Київ - Краків: LAURUS - Historia Iagiellonica 2015. – С.391-402.
18. Radosław Poniak. Służba domowa w miastach na ziemiach polskich od połowy XVIII do końca XIX wieku. – Praca doktorska napisana pod kierunkiem prof. dr hab. Cezarego Kuklo. – Białystok, 2011, s.387
19. Народные юридические обычаи по решениям волосных судов // Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Императорским Русским географическим обществом. Юго-западный отдел: Материалы и исследования, собранные П.П. Чубинским. – Т. 6. – СПб., 1872. – С. 359-374
20. Словник української мови у 11 томах [Електронний ресурс]. – Київ: Наукова думка, 1980. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/>
21. Словник української мови у 11 томах [Електронний ресурс]. – Київ: Наукова думка, 1980. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/>

22. Словник української мови у 11 томах [Електронний ресурс]. – Київ: Наукова думка, 1980. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/>
23. Толковый словарь русского языка: В 4 т. [Электронный ресурс] / Под ред. Ушакова Д. Н. – М.: Государственный институт “Советская энциклопедия”; ОГИЗ (т. 1); Государственное издательство иностранных и национальных словарей (т. 2-4), 1935–1940. – Режим доступу: <http://ushdict.narod.ru/>
24. Маліков В. Наймитивання як явище соціально-економічного життя й духовної культури українців другої половини XIX – початку XX століть // Вісник НТУ “ХПІ”. – 2014 р. – № 37(1080). – с. 34-43.
25. Маліков В. Наймитивання як явище соціально-економічного життя й духовної культури українців другої половини XIX – початку XX століть // Вісник НТУ “ХПІ”. – 2014 р. – № 37(1080). – с. 34-43.
26. Raffaella Sarti. Who are servants? Defining domestic service in Western Europe (16th – 21st centuries) in Suzy Pasleau and Isabelle Schopp (eds), with Raffaella Sarti, Proceedings of the Servant Project, 5 vols., vol. 2, Liège, Éditions de l’Université de Liège, 2005 (but 2006), pp. 3-59.
27. Tymofii Brik. Income and occupational inequalities in Premodern Ukraine: Cossacks, Peasants, and Unmarried girls [Електронний ресурс] / Forum for Ukrainian Studies. – Режим доступу на 11.07.15: <http://ukrainian-studies.ca/2015/01/16/tymofii-brik-income-occupational-inequalities-premodern-ukraine-kossacks-peasants-unmarried-girls/#more-704>.
28. Волошин Ю. “Служители” і “работники” в домогосподарствах мешканців міста Полтави другої половини XVIII ст. // Patrimonium. Студії з ранньомодерної історії Центрально-Східної Європи XVI-XVIII ст. Київ - Краків: LAURUS - Historia Iagiellonica 2015. – С.391-402.
29. Domestic service and the formation of European identity. Understanding the Globalization of Domestic Work, 16th-21st Centuries / Antoinette Fauve-Chamoux (Ed.) – Bern: European Academic Publishers, 2004. – 589 p.
30. Domestic service and the formation of European identity. Understanding the Globalization of Domestic Work, 16th-21st Centuries / Antoinette Fauve-Chamoux (Ed.) – Bern: European Academic Publishers, 2004. – 589 p.
31. Raffaella Sarti The True Servant. Self-definition of Male Domestics in an Italian City (Bologna, 17th-19th Centuries) / An International Quarterly Special issue on Domestic Service edited by Antoinette Fauve-Chamoux and Richard Wall. – Bologna, 2000. – P. 1-23.
32. Domestic service and the formation of European identity. Understanding the Globalization of Domestic Work, 16th-21st Centuries / Antoinette Fauve-Chamoux (Ed.) – Bern: European Academic Publishers, 2004. – 589 p.
33. Oxford English Dictionary [Електронний ресурс]. – Oxford: Oxford University Press, 2015 – Режим доступу: <http://www.oed.com/>
34. Oxford English Dictionary [Електронний ресурс] – Oxford: Oxford University Press, 2015 – Режим доступу: <http://www.oed.com/>
35. Oxford English Dictionary [Електронний ресурс] – Oxford: Oxford University Press, 2015 – Режим доступу: <http://www.oed.com/>
36. Raffaella Sarti The True Servant. Self-definition of Male Domestics in an Italian City (Bologna, 17th-19th Centuries) / An International Quarterly Special issue on Domestic Service edited by Antoinette Fauve-Chamoux and Richard Wall. – Bologna, 2000. – P. 1-23.
37. Raffaella Sarti The True Servant. Self-definition of Male Domestics in an Italian City (Bologna, 17th-19th Centuries) / An International Quarterly Special issue on Domestic Service edited by Antoinette Fauve-Chamoux and Richard Wall. – Bologna, 2000. – P. 1-23.
38. Raffaella Sarti The True Servant. Self-definition of Male Domestics in an Italian City (Bologna, 17th-19th Centuries) / An International Quarterly Special issue on Domestic Service edited by Antoinette Fauve-Chamoux and Richard Wall. – Bologna, 2000. – P. 1-23.
39. Raffaella Sarti The True Servant. Self-definition of Male Domestics in an Italian City (Bologna, 17th-19th Centuries) / An International Quarterly Special issue on Domestic Service edited by Antoinette Fauve-Chamoux and Richard Wall. – Bologna, 2000. – P. 1-23.
40. Radosław Poniak. Służba domowa w miastach na ziemiach polskich od połowy XVIII do końca XIX wieku. – Praca doktorska napisana pod kierunkiem prof. dr hab. Cezarego Kukło. – Białystok, 2011, s. 378
41. Wielki słownik W. Doroszewskiego [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://sjp.pwn.pl/>

Bezsmertna Yu. S. “Servants” and “domestic services” in accounts sources of Hetmanshchyna in the XVIII century: problem of terminology.

This article aims to show the coexistence in the context of historical research different definitions of the term “servant” adopted in Ukraine and abroad. In the sources of Hetmanshchyna XVIII century, this microgroup was positioned as “servants” and “domestic services”. Unresolved question remains whether these terms could be considered synonymous that were in use simultaneously, or are they all had a different meaning? To answer this question in the article the well-known dictionaries and works of Ukrainian and foreign researchers are analyzed.

Key words: *servant, domestic service, coterell, Rumyantsev description, confession register, explanatory dictionary.*

Бессмертная Ю. С. “Служители” и “работники” в учетных источниках Гетьманщини XVIII в.: проблема терминологии.

Данная статья призвана показать сосуществования в контексте исторических исследований различных определений термина “слуга” принятых в Украине и за рубежом. В источниках Гетьманщини XVIII века эта межсословная микрогруппа позиционировалась как “служители” и “работники”. Нерешенным остается вопрос: эти термины можно считать синонимами, которые находились в употреблении одновременно, или все они имели разное значение? Чтобы ответить на этот вопрос в статье анализируются известные толковые словари и труды отечественных и зарубежных исследователей.

Ключевые слова: *служитель, работник, батрак, Румянцевская опись, исповедная ведомость, толковый словарь.*